

Kasteel aan Zee het Zeeuwse Paleis van Gruuthuuse

Fred Vogelzang

Deze herfst verschijnt in de serie kasteelmonografieën van de Nederlandse Kastelenstichting een herziene uitgave over kasteel Haamstede. Nieuwe inzichten leveren een fascinerend beeld op van de laatmiddeleeuwse hoogtijdagen van dit kasteel, dat ooit tot de meest indrukwekkende van ons land behoorde.

De Baanderheerlijkheid Haamstede door M. Smallegange, 1696. Links naast de kerk zijn de torens van het kasteel zichtbaar, rechtsboven het slot, Collectie Kasteel Haamstede

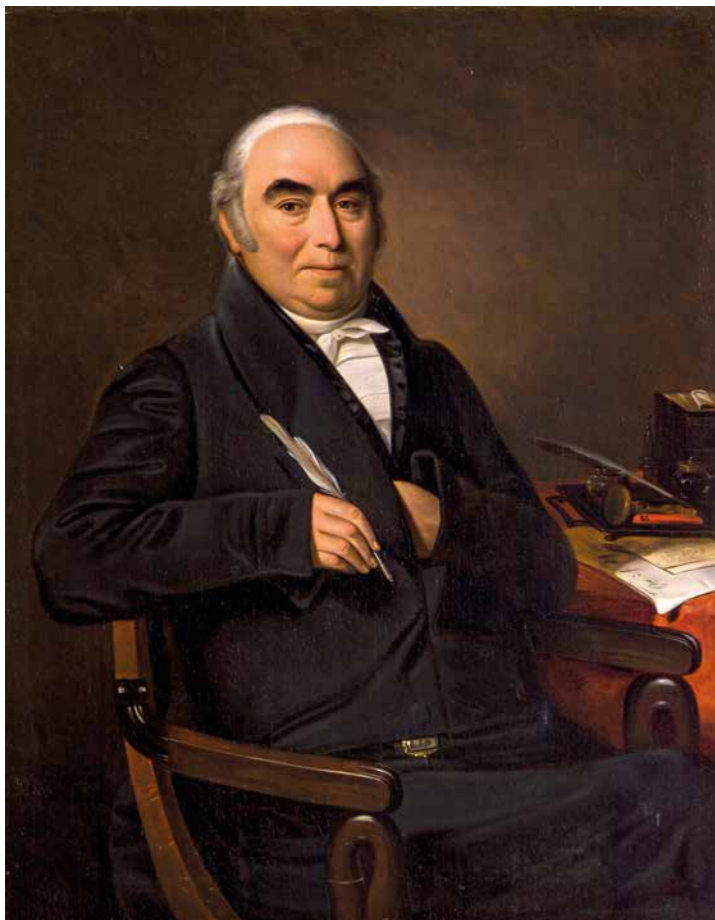
De opgemetselde fundering van de paleisvleugel van Gruuthuuse. Foto Gneomar van Nispen

Het kasteel nu. Rechts aan de slotgracht de resten van de Gruuthuuse vleugel. Foto Gneomar van Nispen

Zoals kasteel Haamstede er nu bij staat, is het een bijzonder gebouw, dat duidelijk verbonden is met het dorp en de kerk van Haamstede. Het ensemble is daarmee een van de typische kasteeldorpen van Nederland. Over de bewoningsgeschiedenis van dit slot waren we al redelijk goed geïnformeerd, zoals blijkt uit publicaties uit 1971 en 1982. Een deel van het kasteel is nu een ruïne, maar contouren van een imposant bouwwerk zijn nog steeds zichtbaar. Uitwerking van vooroorlogs archeologisch onderzoek en het toepassen van nieuwe bouwhistorische technieken laat zien, dat zowel over de locatie als over het gebouw nog veel te ontdekken valt.

HEREN VAN HAAMSTEDÉ

Zoals bij het gros van de Nederlandse kastelen, is niet precies bekend wanneer Haamstede is gebouwd. Er is een oorkonde uit 1313 waarin voor het eerst sprake is van een 'stenen huis' op die plek, waarmee meestal een kasteel werd bedoeld. Hoe lang dat huis er al stond, weten we niet. Toen het huidige kasteel in de jaren zestig van de vorige eeuw werd gerestaureerd, troffen archeologen een aantal oudere structuren aan. Wat voor structuren dat zijn geweest, is onduidelijk. Stukken muur, een stuk weg, misschien een halfopen toren, echte bebouwing? Ze lijken deels te stammen uit de twaalfde eeuw, maar

Cornelis van der Lecq de Clerck (1811-1886). Hij kocht in 1853 slot Haamstede. Op het pendant zijn vrouw, Vine Schuurbeque Boeye (1808-1875), Collectie Slot Haamstede

Lodewijk van Gruuthuse, geportretteerd door de Meester van de vorstenportretten, rond 1480, Gruuthusemuseum Brugge

sommige onderdelen zijn veel ouder. Wat hier gestaan heeft weten we niet, maar het geeft iets meer geloofwaardigheid aan het feit dat er al vanaf het begin van de twaalfde eeuw lokale heren zijn die zich 'Van Haamstede' noemen. Die kunnen hun naam natuurlijk te danken hebben aan de heerlijkheid die ze van de Hollandse graaf in leen hielden, maar ze kunnen zich ook naar deze plek hebben genoemd, waar dan dus al bebouwing moet zijn geweest. In 1313, als er voor het eerst echt sprake is van een kasteel, is Haamstede in bezit van Witte van Holland, familie van de Hollandse graaf. Dat een Hollander daar een kasteel bezat, is niet vreemd als we ons realiseren dat het in die tijd flink rommelde in het Zeeuwse. Er was een strijd om de heerschappij gaande tussen de Vlamingen en de Hollanders.

HET 'PALEIS' VAN GRUUTHUSE

Het kasteel van Witte, die zich later naar zijn nieuwe bezit gingen noemen, kwam na enkele generaties tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten in handen van Lodewijk van Gruuthuse (1422-1492), een van de machtigste figuren in het Bourgondische rijk. Wat moest deze ridder van het Gulden Vlies, die door de Engelse koning graaf van Winchester was gemaakt en zich prins van Steenhuize mocht noemen, met een kasteel in een uithoek van Zeeland? En niet alleen dat, hij liet aan het oude gebouw een grote paleisachtige vleugel bouwen. Ook verreezen er twee torens. Blijkbaar had hij grootse plannen met zijn nieuwe bezit. Speciaal voor de nieuwe

uitgave is een aantal 3D reconstructies gemaakt van deze paleisachtige aanbouw, die misschien gediend heeft om gezelschappen uit de hoogste maatschappelijke kringen te ontvangen voor jachtpartijen. De aanwezigheid van zo'n machtig heer in het Zeeuwse dorp had ook voor de inwoners positieve gevolgen. De Engelse koning Edward IV bood hen vrijhandel en vrije vaart op zijn koninkrijk en de Bourgondische hertog Karel de Stoute gaf toestemming tot het houden van een weekmarkt. De prachtige vleugel ging in 1525 tijdens een brand roemloos ten onder. Dat althans is het verhaal zoals we dat in de literatuur vinden, maar bouwkundig onderzoek lijkt aan te tonen dat niet alles tot de grond toe geruïneerd was. Hoe dan ook, kasteel en heerlijkheid werden in 1599 door een nazaat van Lodewijk van Gruuthuse verkocht aan Jacob van den Eynde, een officier in het leger van prins Maurits. Het kasteel bleek nogal bouwvallig te zijn en er moest flink geïnvesteerd worden in het nieuwe statussymbool. Na Jacobs dood hertrouwde zijn weduwe met een andere Jacob, de Witte.

ZOMERVERBLIJF VAN DE MOGGES

Via vererving kwam Haamstede in 1680 in bezit van Iman Mogge. Deze regent uit Zierikzee vervulde verschillende bestuursfuncties, net als zijn zoon Rutger. Die was geparenteerd aan raadspensionaris De Witt. Daar, in Holland, het centrum van de macht, concentreerden de Mogges hun maatschappelijke inspanningen. Ze lieten Zeeland steeds meer

Wat moest de machtige Gruuthuse met een kasteel in een uithoek van Zeeland?

achter zich om vooral in het Amsterdamse carrière te maken. Dat betekende dat ook hun sociale leven zich meer en meer naar het noorden verplaatste. Haamstede was niet langer een voorvaderlijk slot, maar deed vooral dienst als buitenplaats, een aange-naam zomerverblijf waar de familie naar toe trok om van de natuur en de jacht te genieten. Aan het einde van de achttiende eeuw waren de Mogge Muilmans, zoals ze zich inmiddels noemden, dan ook geheel ingeburgerd in het Amsterdamse, waar ze een groot huis bezaten aan de Herengracht. Toch bleef Haamstede trekken.

In de zomer liet de pater familias, die zich nog steeds 'heer Van Haamstede' mocht noemen, zich door de lokale bevolking inhalen als ware royalty. De burgemeester, de wethouders, de leden van de kerkenraad en andere hoogwaardigheidsbekleders

De ridderzaal met op tafel een mogelijke reconstructie van het kasteel. Foto Gneomar van Nispen

wachtten de familie bij aankomst op. Bij de begroeting werden vriendelijke wensen uitgewisseld in de omslachtige formuleringen waar de achttiende-eeuwers zo van hielden. Woorden en wensen die later op het kasteel kracht werden bijgezet met een flinke maaltijd, waarbij de drank rijkelijk vloeyde. De avond werd afgesloten met vuurwerk. Dit soort festiviteiten verdween aan het einde van de achttiende eeuw, toen een revolutie een einde maakte aan het stadhouderslijk bewind en de uit Frankrijk overgewaarde democratische idealen van 'vrijheid, gelijkheid en broederschap' het nieuwe devies werden. Heerlijkheden werden afgeschaft en daarmee het eerbetoon waar de lokale heer recht op meende te hebben. Uit de kerken verdwenen de rouwborden, die de bevolking fijntjes wezen op de standsverschillen, die zelfs na de dood bleven bestaan. Veel rouwborden werden vernietigd, maar die van de families Van Haamstede zijn deels bewaard gebleven en nog steeds in het kasteel te bewonderen.

Het huidige interieur van de Zaal. Foto Gneomar van Nispen

Mogelijk het rouwbord van Imam Mogge (1707-1737). Foto: Collectie Slot Haamstede

bleef het kasteel eigendom van de Zeeuwse notabelfamilie Leck de Clerq. In dat jaar verkocht de familie de gebouwen en omliggende grond aan de Vereniging Natuurmonumenten. De familie gebruikt Haamstede nog steeds als zomerhuis.

OPRUKKEND ZAND

De ligging van Haamstede direct tegen de duinen geeft iets unieks aan de burcht. Zoveel kastelen min of meer aan zee kent Nederland niet. Die duinen echter zijn in de loop van de eeuwen steeds dichterbij gekomen. Aanvankelijk, zo lijken archeologische vondsten te suggereren, lag Haamstede aan een inmiddels verdwenen water. Door de werking van de wind en de zee is het zand steeds meer naar het oosten opgerukt, totdat door de mens opgeworpen barrières ervoor zorgden dat dorp en kasteel niet helemaal onder het zand verdwenen. Bij veel akkers in de omgeving was dat toen al gebeurd. Ook door beplanting zijn de duinen vastgelegd, een techniek die al vanaf de zestiende eeuw bekend was. Een zorg is de verdroging van het gebied. Door ingrepen vindt nu langzaam vernatting plaats, waardoor vegetatie en de fauna zich weer op natuurlijke wijze ontwikkelen. Ook de bunkers zijn ingeschakeld bij het natuurbeheer: ze vormen ideale onderkomens voor allerlei vleermuissoorten.

De ligging van kasteel Haamstede zo dicht aan zee is uniek

In de herfst van dit jaar verschijnt het nieuwe boek over Haamstede. Dat besteedt aandacht aan gebouw, omgeving, bewoners en inrichting. U kunt het bestellen via de boekhandel of www.kastelen.nl. Ook zal er een studiedag op locatie (met rondleiding) gewijd worden aan Kasteel Haamstede. Voor deelname: houdt de NKS-website in de gaten.

BRONNEN

'Kasteel Haamstede' (werktitel), nieuw deel in de *Kastelenreeks van de Nederlandse Kastelenstichting* (in publicatie) D. Nieuwhof, Burgerlijk en kerkelijk gedenboek van Haamstede, deels ook Burgh, Tholen (Haamstede Burgh 1917)

GECONFISQUEERD DOOR DE DUITSE BEZETTER

De eigenaren van Haamstede kregen na 1940 te maken met de oorlog. Het kasteel lag in de zone die de Duitse bezetter had aangemerkt als de Atlantikwall, een enorme reeks van verdedigingswerken en bunkers die de Europese kust van Noorwegen tot Spanje moest beschermen tegen een invasie van de geallieerden. Het duinlandschap rond het kasteel werd volgebouwd met groepschuilplaatsen en andere militaire installaties en een *no go* zone voor burgers. De Duitsers gebruikten het kasteel als onderkomen, wat resulteerde in flinke beschadigingen en ad hoc verbouwingen. De bevrijding betekende niet direct de terugkeer van de rechtmatige eigenaren. Het Militair Gezag vorderde het kasteel, om er een 'Tehuis voor Jeugdzorg' voor NSB-kinderen onder te brengen. Daar was Haamstede natuurlijk niet op ingericht, zodat op de zolders slaapzalen moesten worden geïmproviseerd, er wc's en waslokalen kwamen en hier en daar ramen werden vernieuwd. Na twee jaar kwam er een einde aan deze periode. Tot 1981

i PRAKTISCHE INFORMATIE

Een paar keer per jaar zijn het kasteel, het omliggende Slotbos en de bunkers uit de Tweede Wereldoorlog opengesteld voor publiek. Raadpleeg hiervoor de website van Natuurmonumenten voor actuele informatie.